

УДК 347.921.4(477)

Полюк Юлія Іванівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (ПІДСУДНОСТІ) ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Наявність у особи права на звернення до суду за захистом підтверджується передумови такого прав. Разом з тим для того щоб розпочався процес розгляду та вирішення цивільної справи одних лише передумов визнання права на звернення до суду за захистом не достатньо, необхідно правильно та послідовно виконати всі вимоги, які законодавець висуває перед суб'єктом звернення перш ніж прийняти позитивне рішення на стадії відкриття провадження у цивільній справі.

Виключно за ініціативи суб'єкта звернення здійснюється реалізація права особи на звернення до суду за захистом, що представляє собою дотримання ряду умов реалізації цього права де вимога про дотримання правил підсудності є однією з основних.

У цивільному судочинстві вимога щодо дотримання правил підсудності при поданні заяви до суду існувала завжди, однак з оновленням цивільного процесуального законодавства наприкінці 2017 року змінюються процесуально-правові наслідки у разі її порушення. Норми оновленого Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зобов'язують суд передати справу на розгляд іншому суду, якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду, що може призводити до ігнорування цієї вимоги суб'єктом звернення. Саме тому дослідження такої вимоги як дотримання правил підсудності, визначення процесуально-правових наслідків її порушення та вирішення питання про включення вимоги про дотримання правил підсудності до складу умов реалізації права

на звернення до суду за захистом є актуальним та практично значущим у світлі останніх змін ЦПК України.

Стандослідження теми. Ґрунтовні дослідження поняття підсудності та відмежування її від інших суміжних категорій належать Д.Н. Бахрах, Н.М. Бессараб, М.Л. Вікут, О.М. Єфімову, В.В. Комарову, Д.Д. Луспенику, С.В. Оверчуку, П.І. Радченко, К.М. Треушнікову, Ю.С. Червоному, М.Й. Штефану, В.В. Яркову. Однак, динамічний аспект підсудності, що розкривається при реалізації права на звернення до суду за захистом, залишається малодослідженим у світлі оновленого цивільного процесуального законодавства.

Метою статті є дослідження територіальної юрисдикції (підсудності) при реалізації права на звернення до суду за захистом та процесуально-правових наслідків порушення правил підсудності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «підсудність» у процесуальній літературі вживається в декількох сенсах, зокрема одні автори вважають підсудність компетенцією судів на розгляд підвідомчих їм справ, інші – властивістю, ознакою справи, треті – правовим інститутом.

Так, підсудність розглядається як правовий інститут, що призначений для розмежування компетенції між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки з розгляду підвідомчих їм цивільних справ, тобто для відсікання, відмежування інших судів, яким підвідомча справа, з метою визначення одного єдиного, у якому така

справа може бути розглянута найбільш ефективно. З цього приводу М.А. Вікут зазначає, що підсудність являє собою процесуальний інститут, норми якого регулюють розмежування компетенції між конкретними судами судової системи [1, с. 79].

Відповідно до іншого підходу, представниками якого виступають В.В. Ярков [2, с. 67], Д.Д. Луспенік [3, с. 65], В.В. Комаров [4, с. 266] підсудність розглядається як належність підвідомчої судам цивільної справи до відання конкретного суду в межах єдиної судової системи. У цьому разі йдеться не про відсікання чи відмежування інших судів, а про «пошук» того єдиного суду, який найефективнішим чином уповноважений розглянути та вирішити справу.

Враховуючи сутність та функції підсудності, деякі фахівці цивільного процесуального права серед яких С.В. Оверчук [5, с. 334–340], П.І. Радченко [6, с. 290–293] пропонують сприймати її як комплекс повноважень судів загальної юрисдикції з розгляду й вирішення підвідомчих їм юридичних справ. У цьому разі йдеться про розмежування не судів, а самих повноважень на підставі загальних правил, передбачених законом.

Проаналізувавши судову практику, Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п. 2 Постанови «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» від 03 березня 2013 р. № 3 певним чином підтримав означений підхід та надав відповідне роз'яснення, вказавши, що підсудність визначає коло цивільних справ у спорах, вирішення яких належить до повноважень конкретного суду першої інстанції [7].

Слід виділити визначення підсудності запропоноване М.Й. Штефаном, яке поєднує два розглянутих вище підходи визначення згідно з яким слід розмежувати як компетенції між окремими ланками судової системи, так й компетенції між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення підвідомчих їм цивільних справ [8, с. 220].

Подібно юрисдикції, підсудність визначає повноваження юрисдикційних органів. Однак при цьому слід пам'ятати, що ці поняття нерівнозначні. На відміну від юрисдикції підсудність розмежує компетенцію судів, які є елементами однієї гілки судової системи.

Таким чином, підсудність конкретизує юрисдикцію стосовно до судових органів. Різниця між підсудністю і юрисдикцією має скоріше кількісний, ніж якісний характер. Тому слід розглядати

підсудність як поняття, похідне від юрисдикції, як її різновид. Цю думку розвиває Д.Н. Бахрах [9, с. 47]. На його думку, підсудність і підвідомчість співвідносяться як вид і рід. Видається необхідне погодитися з останньою точкою зору та враховуючи найбільш поширені в теорії цивільного процесуального права підходи щодо визначення поняття «підсудність», варто визначити поняття підсудності, яке було запропоноване та обґрунтоване О.М. Єфімовим. Вчений вказує, що підсудність – це інститут цивільного процесуального права, норми якого регулюють належність підвідомчих судам цивільних справ до відання конкретного суду єдиної системи судів загальної юрисдикції для розгляду в першій інстанції, встановлюють правила розмежування повноважень судів загальної юрисдикції та обсяг повноважень суду з розгляду й вирішення підвідомчих їм юридичних справ [10, с. 29, 30].

При реалізації права на звернення до суду однією з необхідних умов є дотримання правил підсудності, що розмежовують компетенцію окремих судів з розгляду підвідомчих їм цивільних справ в межах першої інстанції. Так, ст. ст. 19–30 ЦПК України встановлюють правила підсудності зокрема для справ позовного провадження, однак загальні правила поширюються при визначенні підсудності справ наказного провадження на що вказує ст. 162 ЦПК України. Що стосується справ окремого провадження, то в даному випадку закон окремо визначає підсудність для більшості категорій справ, що підлягають розгляду в порядку окремого провадження в межах IV Розділу ЦПК України.

Наслідки недотримання правил підсудності були встановлені п. 4 ч. 3 ст. 121 ЦПК України у редакції 2004 року, відповідно до якого суд ухвалою повертав заяву, якщо справа не підсудна конкретному суду.

Недотримання правил підсудності не тягне за собою процесуально-правових наслідків такого характеру. Зокрема, ч. 9 ст. 187 ЦПК України передбачає, що у випадку якщо за результатами отриманої судом інформації буде встановлено, що справа не підсудна цьому суду, суд надсилає справу за підсудністю в порядку, встановленому ст. 31 ЦПК України. При цьому відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 31. ЦПК України суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду [11]. Судам слід дуже уважно перевіряти підсудність при вирішенні питання про відкриття провадження і у випадку

порушення правил підсудності суб'єктом звернення слід відповідально ставитись до визначення належної підсудності оскільки відповідно до ч. 1 ст. 378 ЦПК України судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню з направленням справи на розгляд за встановленою законом підсудністю, якщо рішення прийнято судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності).

Аналізуючи положення закону можливо дійти таких висновків:

1) хоча й ЦПК України встановлені правила підсудності, однак їх дотримання розуміється законодавцем як невід'ємна ознака добросовісної поведінки суб'єкта звернення;

2) суд обов'язково перевіряє дотримання правил підсудності при реалізації особою суб'єктивного права на звернення і у випадку їх порушення самостійно виправляє їх, при цьому для особи ніякі наслідків процесуально-правового характеру не настають.

Таким чином, враховуючи зміни у регулюванні питання відкриття провадження при порушення правил підсудності, цілком справедливо постає питання: «Чи можна наразі визначити дотримання правил підсудності в якості умови реалізації права на звернення до суду за захистом?».

Зазначене питання дістає обґрунтування з урахуванням обрання нашою державою європейського вектору розвитку як правової сфери так і усіх сфер суспільного життя. Вже тривалий час Рада Європи постійно демонструвала стурбованість щодо покращення доступу до правосуддя, зокрема це відображено в її різних резолюціях та рекомендаціях з питань спрощення процедур здійснення судочинства, гнучкістю судового процесу, використання нових технологій, зменшення завантаженості суддів та альтернативних засобів врегулювання спорів.

В цьому контексті привертає увагу Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів «До уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний термін та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів», в якому зазначається, що в кожному суді можуть існувати механізми, згідно з якими судді можуть вирішувати питання передачі справ від перенавантаженого судді іншому судді в межах того самого суду [12]. Слід відзначити, що такі принципи були враховані при реформуванні національного законодавства.

Важливим є те, що ст. 378 ЦПК України визначені підстави для скасування судового рішення, яке було прийнято судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності).

Частина перша вказаної статті передбачає скасування судового рішення, яким закінчено розгляд справи, з направленням справи на розгляд за встановленою законом підсудністю. Таке положення закону спонукатиме суб'єкта звернення не порушувати, встановленні законом, правила підсудності та бути уважним у тих випадках, коли підсудність встановлюватиме суд, якщо помилка все ж таки була допущена.

Друга частина ст. 378 ЦПК України навпаки, містить пряму заборону щодо направлення справи на новий розгляд з причин порушеннями правил територіальної юрисдикції (підсудності) лише у тому разі якщо учасник справи, який подав апеляційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналізуючи наведене можна зробити висновок, що дотримання правил підсудності для особи, яка звертається до суду, все ж таки буде вважатися умовою реалізації права на звернення до суду за захистом, оскільки саме на суб'єкта звернення покладеється обов'язок не порушувати встановлені законом правила підсудності та обов'язок пильнувати за тим чи правильно встановить підсудність суд у разі допущення помилки. У разі ігнорування та нехтування цим обов'язком для особи настають наслідки непереборного характеру – справа не підлягатиме направленню на новий розгляд у зв'язку з порушеннями правил територіальної юрисдикції (підсудності), якщо учасник справи, який подав апеляційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.

Окрім цього серед процесуально-правових наслідків недотримання правил підсудності згідно з п. 9 ч. 1 ст. 165 ЦПК України є відмова у видачі судового наказу із можливістю повторного звернення відповідно до ч. 1 ст. 166 ЦПК України. Тож, дотримання цієї умови забезпечує ефективну реалізацію права на звернення до суду за захистом, поширюється на всі види проваджень та є однією з основних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гражданский процесс России : учебник / под ред. М.А. Витук. Москва : Юристъ, 2005. 480 с.
2. Гражданский процесс : учебник / под ред. Яркова В.В. Москва : Волтерс Клувер, 2006. 703 с.
3. Луспеник Д.Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків : Харківюрід., 2006. 480 с.
4. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків, 2011. 1352 с.
5. Оверчук С.В. Проблеми визначення поняття підсудності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2006. Вип. 14. С. 334–340.
6. Радченко П.І. Цивільна юрисдикція як наукова проблема. *Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні*. Харків, 2006. С. 290–293.
7. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 року. № 3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>.
8. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : підручник. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
9. Бахрах Д.Н. Подведомственность юридических дел и ее уровни. *Журнал российского права*. 2015. № 4. С. 46–60.
10. Сфімов О.М. Правові засади підсудності цивільних справ. *Юридична Україна*. 2015. №6. С. 29–39.
11. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Дата оновлення: 10.06.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
12. Opinion № 6 (2004) Of The Consultative Council Of European Judges (CCJE) To The Attention Of The Committee Of Ministers Of The Council Of Europe On Fair Trial Within A Reasonable Time And Judge's Role In Trials Taking Into Account Alternative Means Of Dispute Settlement 22–24 November 2004: Consultative Council Of European Judges. URL: <https://rm.coe.int/168074752d>.

Полюк Юлія Іванівна**ВПЛИВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (ПІДСУДНОСТІ) ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено дослідженню основних доктринальних підходів до визначення сутності поняття підсудності, визначено динамічний аспект підсудності, щорозкривається при реалізації права на звернення до суду за захистом. Дотримання правил підсудності розглянуто в якості умови реалізації права на звернення до суду за захистом, надано їй оцінку відповідно до існуючих європейських стандартів судочинства. Встановлено, що у разі порушення правил підсудності при реалізації права на звернення до суду за захистом для особи, яка їх порушила, жодних наслідків процесуально-правового характеру не настає. Вимога щодо дотримання правил підсудності розуміється законодавцем як невід'ємна ознака добросовісної поведінки суб'єкта звернення. Обґрунтована доцільність визначення в якості умови реалізації права на звернення до суду за захистом дотримання правил підсудності з урахуванням обов'язку суб'єкта звернення не порушувати встановлені законом правила підсудності та пильнувати за тим, чи правильно встановить підсудність суд у разі допущення помилки, а також процесуально-правових наслідків, які можуть настати після розгляду справи судом першої інстанції у разі ігнорування та нехтування цим обов'язком. Доведено, що вимогу про дотримання правил підсудності слід включити до складу умов реалізації права на звернення до суду за захистом.

Ключові слова: звернення до суду, право на звернення до суду за захистом, умови реалізації права на звернення до суду за захистом, підсудність, територіальна юрисдикція.

Полюк Юлия Ивановна**ВЛИЯНИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЮРИСДИКЦИИ (ПОДСУДНОСТИ) ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ОБРАЩЕНИЕ В СУД ЗА ЗАЩИТОЙ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ**

Статья посвящена исследованию основных доктринальных подходов к определению сущности понятия подсудности, определен динамический аспект подсудности, раскрывающийся при реализации права на обращение в суд за защитой. Соблюдение правил подсудности рассмотрено в качестве условия реализации права на обращение в суд за защитой, предоставлена ее оценка в соответствии с существующими европейскими стандартами судопроизводства. Установлено, что в случае нарушения правил подсудности при реализации права на обращение в суд за защитой для лица, которое их нарушило, никаких последствий процессуально-правового характера не наступает. Требование по соблюдению правил подсудности понимается законодателем как неотъемлемый признак добросовестного поведения субъекта обращения. Обоснована целесообразность определения в качестве условия реализации права на обращение в суд за защитой соблюдение правил подсудности с учетом долга субъекта обращения не нарушать установленные законом правила подсудности и следить за тем, правильно ли установит подсудность суд в случае допущения ошибки, а также процессуально-правовых последствий, которые могут наступить после рассмотрения дела судом первой инстанции в случае игнорирования и пренебрежения этой обязанностью. Доказано, что требование о соблюдении правил подсудности следует включить в состав условий реализации права на обращение в суд за защитой.

Ключевые слова: обращение в суд, право на обращение в суд за защитой, условия реализации права на обращение в суд за защитой, подсудность, территориальная юрисдикция.

Poliuk Yuliia

THE EFFECT OF TERRITORIAL JURISDICTION (JURISDICTION) ON THE EXERCISE OF THE RIGHT TO APPLY TO THE COURT OF PROTECTION IN CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE

The article is devoted to the study of basic doctrinal approaches to the definition of the essence of the concept of jurisdiction, the dynamic aspect of jurisdiction that is revealed in the exercise of the right to appeal to the court for protection. The contents of the main legislative requirements (conditions), which are necessary for the emergence of litigation, are disclosed. It has been established that the systematic unity of the statutory requirements, the observance of which is necessary for the adoption of a decision to open proceedings, in the theory of civil procedural law is called the procedure for exercising the right to apply to the court for protection. The requirement to adhere to the rules of jurisdiction has been considered as a condition of exercising the right to apply to the court for protection, given its assessment in accordance with the existing European standards of justice. It is established that in the case of violation of the rules of jurisdiction in the exercise of the right to appeal to the court for the protection of violated, unrecognized or contested rights for the person who violated them, no consequences of procedural legal nature occur. The requirement of adherence to the rules of jurisdiction is understood by the legislator as an integral sign of the conscientious conduct of the subject of treatment. The reasonable expediency of determining as a condition of exercising the right to appeal to the court for protection of observance of the rules of jurisdiction, taking into account the obligation of the subject of the appeal not to violate the rules of jurisdiction established by law and to see whether the court correctly establishes jurisdiction in the event of an error, as well as procedurally – the legal consequences that may arise after the trial court has ignored and neglected this duty. It is argued that the requirement to adhere to the rules of jurisdiction should be included in the conditions for exercising the right to apply to the court for protection.

Procedural legal consequences of non-observance of the rules of jurisdiction, including: transfer of a case from one court to another, if the case belongs to the territorial jurisdiction (jurisdiction) of another court, annulment of the court decision that closed the case, referring the case to a court established by law and refusal to issue a court order with the possibility of re-appeal.

Key words: application to court, right to apply to court for protection, conditions for exercising the right to apply to court for protection, jurisdiction, territorial jurisdiction.